

Љиљана Станков*

ЂАЧКА ТРПЕЗА БЕОГРАДСКОГ ЖЕНСКОГ ДРУШТВА (1899–1941)

АПСТРАКТ:

Рад се бави једном од установа Београдског женског друштва, основаног 1875. године, које је, као прво удружење Српкиња, деловало на њиховом просвећивању и на хуманитарном плану. Ђачка трпеца је основана 1899, а вести о њеном раду су током четири деценије објављиване у листу *Домаћица*. Архивска грађа која у континуитету прати рад Трпезе није сачувана, мада се документи о Друштву налазе у Архиву Србије, Историјском архиву Београда и Архиву Србије и Црне Горе. Као извор су коришћени извештаји о раду и записници са седница, објављивани у листу *Домаћица*. Осим организацији рада у Трпези, њеном издржавању, смештају и саставу омладине која се ту хранила, пажња је посвећена и васпитној улози која јој је била намењена.

КЉУЧНЕ РЕЧИ:

Београдско женско друштво, Домаћица, хуманитарни рад, Ђачка трпеца, добротвори, утемељивачи, приложници

На страницама *Српских новина*, 6. јуна 1875. године објављена су¹ Правила новооснованог Женског друштва у Београду, обавештавајући читалачку публику да чланица „може бити свако женско, удато или неудато, без разлике вере и народности, које има пуних 17 година“. Оглас којим се три дана доцније „позивају све госпође и госпођице које су желеле ступити у друштво... да се што пре јаве једној од потписатих оснивачица“² није много изненадио Београђане. Штавише, то се могло и очекивати од госпође „Миловоковице“. Пошто је у својој деветнаестој години прихватила да руководи првом

српском Вишом женском школом, Катарина Ђорђевић, удата Миловук,³ са одређеним искуством управитељке стеченим током тринаест година, покренула је „женскиње“ на нов организован заједнички рад, првенствено усмерен на њихово просвећивање. „Њена“ школа је до тада постигла тако велики углед у Србији да је школовање кћери у њој било питање друштвеног престижа. На одређени начин, и оснивање Женског друштва је пратило њен лични развојни пут. Као покретач ове идеје, била је првопотписана од четрнаест угледних београдских госпођа: Катарина Миловка, Даница Христићка, Јелена Груићка,

* мр Љиљана Станков, педагог, Педагошки музеј, Београд

1 По Јулијанском календару, у броју 124.

2 Оглас Женског друштва, *Српске новине*, 9. јун 1875, 126.

3 Била је удата за Милана Миловука, дугогодишњег директора београдске Реалке.

Елодија Л. Мијатовићка, Марија Сретеновића, Емилија Лешјанина, Христина К. Јовановићка, Драга Поповића, Мица К. Протића, Варвара Гатковићка, Катарина С. Мијатовићка, Катарина Г. Боди, Варвара Машиновица и Јелена Михаиловићка. У свему што су касније оснивале чланице Женског друштва, оне су биле прве. Бирале су области друштвеног деловања у којима ни сама држава није имала одговарајућа решења или их није имала уопште, и у којима није било ни назнака остварења циљева на просветном, хуманитарном и привредном плану.

Отварањем прве школе за обучавање сиромашних девојака за „ваљане раденице“ 1879, покренуле су оснивање великог броја школа, тзв. раденичких, у којима су се учили кројење, шивење, вез и остали ручни радови, и то не само да би се ученице оспособиле за добре домаћице већ и да би могле да се осамостале, да се издржавају од свог рада „на поштен начин“, од занимања које је постало тражено и цењено. Први женски лист *Домаћица* покренут је 1879. године. У првом броју чланице Друштва су објавиле да немају намеру да истражују ко је одговоран за положај жене, која је углавном необразована, без права располагања имовином, па није могла да буде ни уредница свог, женског листа. То их није спречило да изаберу

„једно способно мушко лице“ које је, у њихово име, уређивало лист на начин који им је одговарао. То је био Стеван Бајаловић, наставник Више женске школе. Као орган Друштва и његових подружних које су основане у многим местима широм Србије, овај лист је доносио поучне чланке из разних области, као и вести о раду Друштва и његових установа. Циљ отварања Пазара 1882. године био је помагање развоја народне женске радности како би жене, првенствено са села, могле да доприносе кућном буџету не одвајајући се од породице, а при томе негујући занате којима су се и иначе бавиле. Крајем XIX века чланице Друштва су основале прву Ђачку трпезу, а 1900. и први Дом убогих старица.

Оснивање Ђачке трпезе

Прву идеју о народној сиротињској кујни, „где би се сиромашне девојчице које немају дара за кројачице и шваље, спремале за добре куварице, а сиромашни ђаци и друга сиротиња имали здраву и јевтину храну“, покренула је чланица управе Друштва Софија Ивановић 1897. године.⁴ Због недовољних средстава, отварање је морало да се одложи. Министар народне привреде Сима Лозанић је августа 1898. године позвао председницу Друштва Сару Карамарковић и изнео исти предлог. Пошто је знао да је

4 *Извештај о педесетогодишњем раду Женског друштва*, Београд 1926, 32, 130.

Слика 1. Сара Карамарковић, *Домаћица* 1910. године (Народна библиотека Србије)
 Fig. 1 Sara Karamarković, *Domaćica* [Housekeeper], 1910 (National Library of Serbia)

оваква идеја већ постојала, али је због материјалних разлога њено остварење морало да сачека бољи тренутак, обећао је сталну месечну потпору за ту установу, у износу од 150 динара.

На главном скупу Женског друштва фебруара 1899. године, управа је предложила да се те године оснује „сиротињска кујна“, што је у начелу усвојено, али је било више предлога о томе како треба започети рад. Госпође М. Миловановић и Р. Лазаревић, као и друге чланице, сматрале су да за материјална средства треба да се постара управа, да обећани новац није довољан и да треба припре-

мити почетни капитал. Наводећи примере сличних установа „на страни“, које су основане акцијама, чланица Савка Суботић је предложила „да се на чланице пореже прилог, за прву годину, са 6 динара годишње“. Деловоткиња Катарина Г. Поповић била је против тога, „па је мишљења, да се ово предузме отпочне што простије, и према нашим приликама“, што је сматрала и госпођа Батут. Председница је стога замолила чланице да на наредну седницу донесу „свака обележену скицу, према којој би се уредили прописи о уређењу сиротињске народне кујне“.⁵ Изнет је и предлог да то буде ђачка кујна јер је предлагач, Сара Карамарковић, закључила да је потребнија „кујна у којој би се могли хранити ђаци који би поред здраве, хигијенске и јевтине хране, били сачувани од непријатних ствари, које имају, хранећи се по малим ашченицама и приватним кујнама.“⁶ Да би се спровела ова идеја, изабран је одбор у саставу: Перка Божић, Катарина Поповић, Ема Козарац, Љубица Луковић, Јелена Марковић, Катарина Холец, Бети Батут и Даница Валента. Њихова дужност била је да израде нацрт и правила за ову установу. Пошто је то учињено, управа се обратила министру просвете Андри Ђорђевићу, који је идеју прихватио и материјално помогао. Радом Ћачке трпезе руководио је одбор састављен од чланица Женског друшт-

⁵ *Домаћица* 1899, 24.

⁶ *Извештај* 1926, 130.

ва и наставника гимназије које је одредио министар просвете. Прво „часништво“ одабрано је у јуну, а наредног месеца приређен је концерт и приход је стављен на штедњу као основни фонд Ђачке трпезе. Новчана средства добијена су и од Народне банке, Министарства просвете и бројних приложника. Новоосновани одбор чинило је 12 чланица управе и 18 редовних чланица, међу којима су биле: Перка Божић, Љубица Луковић, Бети Батут, Линка Крсмановић, Софија Ивановић, Христина Јовановић. Председница је била Наца Стефановић, потпредседница Друштва, а у ужем одбору биле су: деловођа Каја Докић, благајница Јелена Марковић и надзорница Даница Валента. За професоре су одређени: Сава Антоновић, Мирко Поповић, Спира Калик и Чеда Петровић. Правила о раду потврдио је министар просвете. Заједно са неколико изасланица, председница одбора била је у аудијенцији код краља како би га замолила да буде покровитељ ове установе, што је он и учинио. Свечаност отварања била је 2. августа 1899. године, на краљев рођендан. Прва Ђачка трпеза налазила се у Господској (Бранковој) улици бр. 32, у изнајмљеним просторијама. Ту се најпре хранило 122 ђака београдских гимназија, Трговачке академије и Сликарске школе. Већ наредне године било је и високошколаца. Сиромашни ђаци храну су добијали бесплатно,

под условом да обављају дужност редара. Предвиђено је да ученице „које немају дара“ за „кројиље и шваље“ помажу у Ђачкој трпези, али се већ 1900. године одустало од ангажовања ученица Раденичке школе јер је закључено да од тога нико нема користи: ученице имају довољно обавеза у школи, а ученици који се хране у Трпези и сами могу да учествују у дежурству. Осим четири професора, а уместо дотадашњих наставничких приправника који су се смењивали, министар просвете је одредио једног стално дежурног наставника, Јована Дравића, суплента Гимназије „Краљ Александар“.⁷ Те године први пут су прослављени Божић и слава Ђачке трпезе – Велика Госпојина.

Организација рада у Ђачкој трпези

Редовне седнице Главног одбора одржаване су сваког месеца, и то наредних деценија и по два пута, а чланови ужег одбора састајали су се по потреби. Правила о раду су мењана и допуњавана, као и у другим установама Београдског женског друштва. Управа је настојала да се прилагођава новонасталим условима. Током четири деценије рада Ђачке трпезе, председнице одбора биле су: Наца Стефановић, Милка Г. Миловановић, Љубица Луковић, Лепосава Радојковић, Даница Соларовић, Мила Николић, Сидра Јовановић, Боса Стефановић, Ма-

⁷ Прва мушка гимназија.

ра Трифковић, Хрисанта Пурић, Коса Солдатовић, Олга Барловац. Активне чланице одбора биле су: Милка Алексић-Гргурова, Катарина Холец, Милева Валожић, а међу сталним члановима била је и Катарина Миловук.⁸ Већ после неколико година постојања Трпезе установљено је да је веома важно било присуство чланица Друштва, не само у време када се делила храна него и у току њене припреме, и то ради одржавања реда и поретка. Тако је на једној седници одбора 1901. године, професор Спира Калик предложио да оне долазе у 8 сати ујутру и да буду присутне „представљању ручка“, а после подне у 5 сати. Предлог је прихваћен, с тим да се ујутру време помери на 9 сати.⁹ Други његов предлог, међутим, није наишао на одобравање. Сматрао је, наиме, да ако нека чланица не дође на дежурство и не пошаље замену нити оправда изостанак, у корист Трпезе треба да плати 10 динара! Већина је ипак била против тог предлога. На истој седници, професор Мирко Поповић је напоменуо да би било корисно да нова надзорница долази и пре свог постављења, пет дана раније, како би се, уз особу која је тај посао обављала пре ње, на време припремила за своју дужност. Овај предлог је прихваћен. Надзорница је најпре бира на три месеца. Било је и предлога да буде постављена на један месец (Холец),¹⁰ али је ипак усвојено да то буду два месеца. Уче-

Слика 2. Спира Калик, први збор Професорског удружења, 1890. године (табло, Педагошки музеј)
Fig. 2 Spira Kalik, The first assembly of the Teachers' Association, 1890 (Museum of Education)

ницима који су се хранили у Трпези 1904. године су укинута купони и замењени су књижицама које су добијали при упису, а било их је 15, свака за петнаест дана.

Надзорни одбор је свака три месеца прегледао благајну и готово увек је оцењивао рад похвално. Веома ретке замерке односиле су се на вођење евиденције о расходима, која је требало да буде што детаљнија. Понашање ђака за време обеда било је регулисано посебним правилима, за чије спровођење су се старали увек присутни дежурни наставници и

8 Дешавале су се смене председнице и ван главне скупштине, због оставке, па су поједине чланице вршиле ту дужност; у последњој деценији, у извештајима о раду у *Домаћици* нису навођена имена чланица одбора, па ни овај списак није потпун.

9 Извештај са IX редовне седнице Главног одбора Ђачке трпезе, одржане 13. септембра 1901. године, *Домаћица* 1901, 351.

10 Извештај са IX редовне седнице Главног одбора Ђачке трпезе, одржане 13. септембра 1901. године.

чланице одбора. О здравственом стању ученика и правилној исхрани бринули су стручњаци, односно лекари који су сарађивали са одбором и дежурали у Трпези.

Сваке године с јесени, на почетку школске године, започињао је и рад Трпезе, и то свечано, у присуству чланица Женског друштва. Пошто би свештеник освештао просторије, неки професор би одржао говор. Посебну част чинила је посета покровитеља Друштва и Трпезе, чланова краљевске породице. Краљица Драга први пут је „походила“ Трпезу 23. јуна 1901. године¹¹ и том приликом подарила је 100 динара да се ђаци почасте. Принцеза Јелена Карађорђевић је прихватила покровитељство над Друштвом 1903. године, а у октобру исте године први пут је посетила Трпезу, обишла просторије у којима ђаци ручавају и кухињу, и посматрала је како теку припреме за вечеру. Краљица Марија Карађорђевић, осим годишњег новчаног прилога, нарочито се старала да ђаци о великим празницима буду почашћени, па су са двора стизали поклони, најчешће воће.

Смештај Ђачке трпезе

Ђачка трпеза није била одговарајуће смештена, о чему је често расправљано на седницама Главног одбора. Још 1901. го-

дине већина је била за куповину куће, али за то није било могућности, па је Трпеза остајала у закупљеном простору, у близини управе Друштва. Да би се донекле смањили трошкови, под кирију је издавано неколико просторија у изнајмљеној кући. Професор Спира Калик је 1905. предложио да се изгради ђачки дом.¹² Свестан да Женско друштво нема довољно новчаних средстава, сматрао је да општина треба да поклони земљиште, а да изградња започне са капиталом којим располажу. Зграда би требало да буде што већа, да има и интернат „јер се ђаци и иначе пате са становима“.¹³ Због малог одзива ученика, а и због тешких материјалних услова, почетком маја 1911. Трпеза је затворена, а у октобру је пресељена у нову зграду, у Добрачиној улици бр. 5, коју је трговац Јован Јовановић 1909. завештао Женском друштву. Од прихода добијеног издавањем простора, управа је планирала да се „имају удомљавати сироте честите девојке“. За потребе Трпезе 1912. је вршена поправка куће јер је одбор настојао да ова хуманитарна установа Друштва прима што већи број оних којима је намењена. Због тога што многи ђаци током августа нису били у Београду, чланице су од митрополита добиле дозволу да од те године Малу Госпојину прослављају 8/21. септембра, јер је тог месеца започињала школска година.

И Дом старица је неко време био овде „под кирију“. За време балканских

11 Сви датуми до 1919. године су по Јулијанском календару.

12 На Другој редовној седници Главног одбора, 24. фебруара 1905. године, *Домаћица* 1905, 185.

13 Исто.

ратова добровољцима су уступљена два одељења у Ћачкој трпези, у која су смештене канцеларије и магацин, а затим болница Женског друштва.

Рад Ћачке трпезе обновљен је 28. децембра 1918. године, на свечаној седници одржаној поводом ослобођења, а 1919. започет је редовни рад уз помоћ Министарства просвете, Београдске општине и Друштва Црвеног крста. Број ђака је постајао све већи, а простор није био одговарајући. Београдско женско друштво подигло је 1925. године нову зграду, на месту старе, у Бранковој улици бр. 17, где се налазила и управа, као и Занатска школа (нижа, продужна и виша) и интернат (од 1926). Трпеза је ту смештена у августу 1927. године.

Ученици који су се хранили у Ћачкој трпези

Током године број ученика се мењао. Запажено је да их је највише било у зимским месецима, а најмање у августу. Тај број није био сталан ни током једног месеца. У првој половини углавном је био већи, па је још 1900. надзорни одбор на то скренуо пажњу Женском друштву и Министарству просвете, очекујући од њих помоћ како би број ђака био уједначен и већи.

Главном одбору су упућиване молбе да одобри бесплатну исхрану у Трпези, и то успешним ђацима који су због прилика у којима су се нашле њихове породице морали да траже помоћ. Између осталих, то је 1901. учинио Ђорђе Марковић, ученик III разреда Српске краљевске трговачке академије, наводећи да му је отац, учитељ у пензији, „оптерећен ситном децом“, при чему се понудио да послужије при ручку и вечери. Његова молба је одобрена,¹⁴ што није увек био случај. Када је сиромашна удовица са шесторо деце молила да се њен син, ученик Гимназије „Краљ Александар“, бесплатно храни, одлучено је „да се распита ако је Милан добар ђак и доброг владања, да му се дозволи бесплатна храна у Трпези“.¹⁵

У Ћачкој трпези касније су се хранили и ученици из других места, приликом екскурзија. Септембра 1901. године Ћачка трпеза је први пут примила и ученике на пропутовању кроз Београд. То је била екскурзија ученика Мушке учитељске школе из Алексинца, чији се управитељ обратио с молбом да се прихвати током њиховог „бављења“ у Београду, сматрајући да је по цени и услузи то било најбоље место у граду. Благовремено му је одговорено да могу два-три дана да се хране по истој цени као и овдашњи ђаци.¹⁶ Како се повећавао број заинте-

14 Извештај са II редовне седнице Главног одбора, одржане у фебруару 1901. године, *Домаћица* 1902, 77.

15 Извештај са V редовне седнице Главног одбора, одржане 15. маја 1901. године, *Домаћица* 1902, 124.

16 О овом питању је решавано на седници одржаној 17. септембра 1901. године, а екскурзија је била најављена већ за 20. септембар. Чланице нису имале довољно времена да обезбеде средства за бесплатну исхрану ђака, тако да су једино могле да их приме ако плате.

Слика 3. Ученици Трговачке академије из Сомбора, на екскурзији у Београду 1924. године (Педагошки музеј)

Fig. 3 Students of Sombor's Trading Academy on a school outing to Belgrade in 1924 (Museum of Education), a photograph taken at Belgrade's Railway Station

ресованих за исхрану у Трпези, требало је донети одлуку о томе ко има право првенства. Тако је 1910. решено да бесплатно могу да се хране матуранти као послуживачи, осим двојице чије су дужности биле да позивају на седнице, разносе писма и слични задаци.¹⁷ Од 1913. примани су и ђаци из Скопља, а од 1923. ђаци муслимани, питомци Друштва „Осман Ђикић“. Године 1926. примљени су и ђаци гимназије у Аранђеловцу, Трговачке академије у Сомбору, као и ђачке екскурзије из Сплита и Скопља.

Укупан број ђака био је мањи него претходних година јер су у граду основане нове трпезе. При Женској занатској

школи, у оквиру Београдског женског друштва, отворен је интернат. Питомце су се неко време храниле у Трпези, а касније су (1929) добијале храну у интернату, док су оне које су биле смештене изван интерната имале исхрану у Трпези.

Настојећи да остварује хумане циљеве, одбор Ђачке трпезе понекад је одступао од правила, имајући у виду све већи број деце која су се пријављивала за бесплатну исхрану, па је рад морао да се прилагођава новој ситуацији. При томе, ипак се водило рачуна да се, на основу поднетих уверења, примају заиста сиромашни ђаци, а нарочито је вред-

¹⁷ Извештај са IV редовне седнице Главног одбора, одржане 7. маја 1910. године, *Домаћица* 2, 1910, 11.

Слика 4. Учесници Свесоколског слета у Београду, 1930. Снимак је начињен на Железничкој станици (збирка Милоша Јуришића)

Fig. 4 Participants in the Pan-Sokol Meeting in Belgrade in 1930 (Miloš Jurišić Collection)

нован њихов успех у школи. Број ученика и студената у Трпези из године у годину се мењао, што је зависило не само од опште економске ситуације већ и од просторних могућности Трпезе. Године 1927, када је Трпеза премештена у нову зграду, у њој се хранило 36 девојчица из интерната Женског друштва. Током године, 457 ђака је плаћало храну, 100 је плаћало половину суме, а 162 су се хранила бесплатно.¹⁸ Наредне године у Трпези се дневно 100 до 112 особа бесплатно хранило.¹⁹ Године 1929, када је обележена тридесетогодишњица постојања, дневно је на исхрани било око 50 ученица и 120 ученика. Мада се за бесплатно коришћење услуга пријавило више њих, одабрано је 40, при чему су предност имали добри ђаци и ратна сирочад.

¹⁸ *Домаћица* 1–4, 1928, 27.

Наредне, 1930. године укупни број ђака био је мањи (141), али је повећан број оних који нису плаћали (плаћале су 23 ученице и 56 ученика, а бесплатно се хранило 12 ученица и 50 ученика). У Трпези су се хранили ученици државних и приватних гимназија, као и следећих школа: Железничке, Геодетске, Средње техничко-грађевинске, Мушке и Женске учитељске школе, Женске занатске школе, Трговачке академије, затим студенти и студенткиње Правног, Медицинског, Философског и Агрономског факултета. Примани су и ђаци са екскурзија из Трговачке школе у Сомбору, женских занатских школа у Вучитрну, Скопљу и Куршумлији, Женске занатске школе Добротворне задруге Српкиња у Сомбору. Соколи и соколице, односно ђаци средњих школа из целе Краљевине који

¹⁹ Извештај, Ђачка трпеза, *Домаћица* 3–4, 1929, 28–30.

су учествовали на Свесоколском слету, такође су имали обезбеђену исхрану у Трпези, и то по минималној цени.²⁰

Запажа се да се све више ђака хранило бесплатно, а све мање је било оних који су могли да плате. Године 1932, од 1058 ђака и студената, 357 нису плаћала.²¹ Од 66 молби за бесплатну исхрану, 1936. године одобрене су 34, а плаћало је 65 ученика.²² Наредне године бесплатно се хранило 35 ученика и ученица, минималну цену плаћало је 58, а издата је 51.316 obroka. Током распуста Трпезу је користило 80 учитеља, полазника курса Црвеног крста, као и учесници неколико школских екскурзија.²³ Током четрдесете године постојања, у Трпези се хранило само 260 ђака, при чему је 206 плаћало. Издато је 37.322 obroka. Као и претходних година, Трпезу су користили и ученици из других места, који су долазили на екскурзију у Београд.²⁴

Исхрана ђака

Да храна буде „чиста и хигијенски здрава“ бринули су лекари: Милан Јовановић Батут, Момчило Ивковић, Карановић, Кујунџић, који су „... и обилазећи трпезу најповољније се

изјаснили, како о готовљењу јаке и здраве хране, тако и о чистоти и примерном реду у њој“.²⁵ Ипак, Трпеза није била поштеђена критика у дневној штампи јер је било незадовољника који су примедбе износили јавно. Управа је имала другачије мишљење. На редовној седници Главног одбора, одржаној 25. новембра 1909. године, одлучено је да не треба одговарати на нападе у новинама „јер наставник који дежура сваки дан, зна да је храна добра и здрава“.²⁶

По истеку прве године рада донета је одлука да се јеловник прави за петнаест дана и да се истакне два-три дана раније како би ђаци могли са њим да се упознају или да, можда, изнесу неку примедбу.²⁷ Из извештаја благајне сазнајемо које су намирнице набављане: лебац, купус, кромпир, лукац, брашно, гриз, месо... За Ускрс и Ђурђевдан спремана је јагњетина. У ретким и свечаним приликама служено је и треће јело, а ђаци су могли да се почасте и пивом. За своју славу, Св. Николу, краљевски пар је 1900. године послао 100 динара, од чега је купљен сандук пива. Сваком ђаку следовало је по пола флаше. Јувелир Стеван Јевтовић је о својој слави, Св. Јовану, 1901. послао прасе, у октобру 10 kg буре-

20 Извештај о раду Ђачке трпезе за 1930. годину, *Домаћица* 3, 4, 5, 1931, 21–23.

21 Извештај о раду Ђачке трпезе за 1932. годину, *Домаћица* 1, 1933, 19–20.

22 *Домаћица* 1, 1937, 10.

23 Извештај о раду Београдског женског друштва и његових установа у 1937. години, прочитан на Главном скупу 3. априла 1938. године, Ђачка трпеза, *Домаћица* 1, 1938, 6.

24 Извештај о раду Ђачке трпезе Београдског женског друштва, *Домаћица* 2, 1940, 6, 7.

25 Извештај о раду Ђачке трпезе за 1902. годину, *Домаћица* 1903, 94.

26 *Домаћица* 1, 1910, 7.

27 Извештај о раду Ђачке трпезе за 1900. годину, записник са X редовне седнице одржане 10. новембра 1900, *Домаћица* 1901, 154.

ка и 100 комада јабука,²⁸ а две сестре из Београда су за Ђурђевдан послале два јагњета. Извештај благајне објављиван у *Домаћици* није садржао детаљне податке о врсти намирница, тако да се и наредних деценија наводе само основне: месо, маст, млеко, брашно, хлеб или уопште бакалук и намирнице са пијаце.

Васпитна улога Ђачке трпезе

На првој конференцији женских друштава, одржаној у Београду 1905. поводом 30. годишњице Београдског женског друштва, на којој су се окупиле представнице друштава из Србије и из „прекосавских“ задруга, могле су да се чују и следеће речи: „Та зар има племенитијег дара но сачувати нашу омладину од похађања нездравих и недостојних локала где по скупе новце не добијају ни здраву ни добру храну, где нема поуке, примера, како треба да се понаша, што се добија у Ђачкој трпези уз помоћ дежурних госпођа и г.г. наставника“.²⁹ То показује да је Трпеза имала важну улогу у васпитању омладине и да су чланице које су је основале и њом руководиле управо ову њену функцију сматрале најзначајнијом. Да би се „школској омладини показало како треба поштовати и чувати своје светле народне празнике“, прослављани су слава Трпезе, материце, Божић, Васкрс. На седницама Главног одбора одлучи-

вано је и како ће простор у Трпези бити уређен, па су од 1901. године, по обичају који је установљен и у осталим установама Женског друштва, зидови украшени фотографијама добротвора. Тако је изражавана захвалност људима који су помагали Ђачкој трпези, а истовремено се код младих развијало поштовање и подстицало добротворство, пружање помоћи другима и остваривање племенитих циљева.

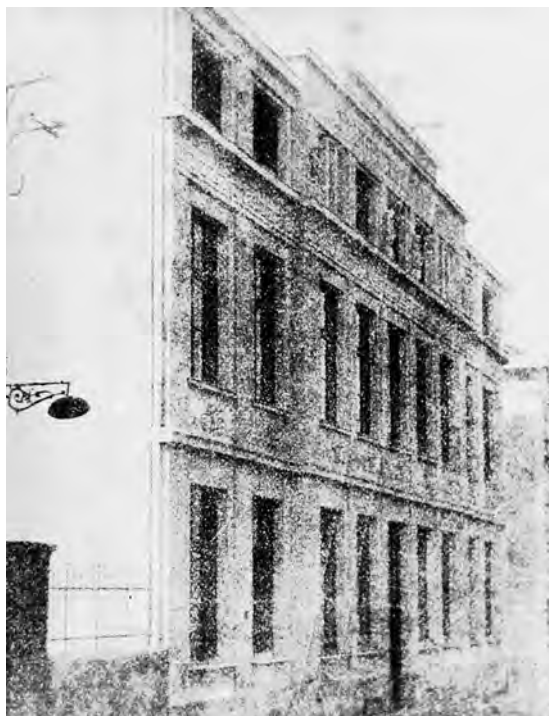
Редовна дежурства чланица и наставника уведена су управо зато да би се поштовао ред у Трпези и да не би долазило до непријатних ситуација. И поред тога понекад су чланице износиле примедбе на рачун ђака. Тако је, на другој седници Главног одбора Трпезе, одржаној 24. фебруара 1905. године,³⁰ Перка Божићка захтевала да се, због неуљудног понашања током њеног дежурства, казни ђак који је рекао „да оне госпође које траже листиће изгледају као – пандури.“ Иако на овом скупу казна није прецизирана (да се ђак укори), закључено је да треба да буду присутни и дежурни старији ђаци како би се повело више рачуна о понашању омладине која се храни у Трпези.

Чланице управе Београдског женског друштва, нарочито за празнике, настојале су да омогуће деци да се осећају као у родитељској кући, прослављајући их у духу православних народних обичаја. За славу, после сечења кола-

28 Љубица и Стева Јевтовић су то чинили у спомен на свог преминулог сина јединца.

29 *Домаћица* 1905, 164.

30 По Јулијанском календару.

Слика 5. Дом Београдског женског друштва у Бранковој улици бр. 17, *Домаћица* 1940. године (Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“)

Fig. 5 Building of the Belgrade Women's Society at 17, Brankova Street, *Domaćica*, 1940 (Belgrade University Library Svetozar Marković)

ча, домаћин би угостио званице и питомце, а заједнички ручак припреман је од прилога чланица Женског друштва. За материце, Бадње вече, Божић и Васкрс саме су давале извесну суму новца како би улепшале празнике деци далеко од родитеља. Краљица Марија, покровитељка Друштва, за Бадње вече питомцима Трпезе слала је јабуке, смокве и урме.³¹ Дочек Нове године организовао је Одбор госпођица.

31 Према подацима за 1936. и 1939. годину.

32 *Домаћица* 1–4, 1927, 28.

Када је ученицама била потребна помоћ, госпође из управе Друштва настојале су да у своје акције укључе и одбор Трпезе. Тако је, због снажне зиме, 1928. одлучено да 60-70 сиромашних ученица Занатске школе, које станују далеко, добијају ручак у Трпези по минималној цени од 5 и 3 динара дневно. За своју целокупну делатност, Београдско женско друштво одликовано је 1927. године Орденом светог Саве III реда.³² У извештајима о раду чланице су наглашавале да је Ђачка трпеза „најхуманија установа“ од свих које су основале и којима су руководиле, и то зато „... што ни у једној установи није нашла више одзива, Христова заповест „гладнога нахрани“ као у овој“.³³

Изддржавање Ђачке трпезе

Први покровитељ, краљ Александар Обреновић сваке године је прилагао 1000 динара, као и краљ Петар I Карађорђевић.³⁴ Министарство просвете и Београдска општина давали су редовну годишњу помоћ, а Министарство народне привреде током првих неколико година, и то од прихода класне лутрије. Главни одбор је 1901. године тражио помоћ и од среских начелника, па су по Србији приређивани концерти и сакупљани прилози за Ђачку трпезу јер су деца која су се у њој хранила и шко-

33 *Домаћица* 4, 1937, 30.

34 Од 1907. у Извештајима се наводи прилог од 2000 динара.

ловала се у Београду углавном потицала из других места.

У издржавању Трпезе касније су учествовали и: Министарство социјалне политике и народног здравља, Министарство трговине и индустрије, Министарство вера, Обласни одбор Београдске области, Поглаварство града Београда, Фонд краља Александра Карађорђевића, Врбаска, Зетска и Приморска бановина,³⁵ Друштво Црвеног крста, Друштво „Света Јелена“, Задужбина „Велимиријанум“, Југословенска унија за заштиту деце, Одбор Задужбине „Хрисанте Пурић“, Борски рудник, Народна банка, Извозна банка, Трговинско-индустријска банка, Шумска управа из Сремске Каменице, фабрика шећера из Великог Бечкерека. Осим новчаних, било је и других врста прилога: Београдска општина (касније Поглаварство града) давала је дрва за огрев, Министарство шума и руда продало је вагон дрва по минималној цени, фабрика „Вестен“ из Цеља послала је сандук новог посуђа, Женска секција „Фидак“ поклонила је за Божић обућу (један пар за најсиромашнијег ђака),³⁶ фабрика шећера у Ћуприји 25 kg шећера,³⁷ Савез земљорадничких задруга поклонио је 1000 kg кромпира,³⁸ а појединци су давали храну, одећу и обућу.³⁹

Покровитељке Друштва редовно су помагале свим друштвеним установама,

као и многи добротвори. Индустијалац Ђорђе (Ђура) Вајферт поклањао је дрва и угаљ, и то редовно, годинама, тако да га је управа уврстила у ред добротвора Ђачке трпезе.⁴⁰ Прилоге су слали и поједини београдски приватници. Њихова имена су у првој деценији прошлог века поменути у извештајима благајне: месар, пекар, винар... Имућни појединци плаћали су годишњу исхрану ђацима и студентима. Одбор Црвеног крста Државне трговачке академије имао је своје питомце у Трпези.⁴¹

Да би сачувале успомену на покојне рођаке, многе породице су их уписивале у добротворе тако што су давале прилоге у новцу или намирницама. Понекад су то чиниле и установе за своје преминуле чланове, као што су Градска касина и Српска краљевска академија, и то за свог првог члана Перу Ђорђевића. Уместо парастоса, појединци су месец дана издржавали неког доброг и сиромашног ђака. Као израз захвалности свим почившим добротворима, Ђачка трпеза је приређивала годишњи парастос. Слава Трпезе била је прилика да се прикупи већи број прилога, како новчаних тако и у натури. Ђорђе Вајферт је слао пиво, Рад. Мајсторовић, директор фабрике шећера, сандук шећера од 50 kg итд.⁴²

И поред тога, већ после три-четири године издаци су били већи од прихода

35 Подаци за 1930. и 1931. годину.

36 Подаци за 1929. годину.

37 Подаци за 1930. годину.

38 Подаци за 1931. годину.

39 Подаци за 1939. годину.

40 Ђорђе Вајферт, у извештајима се срећу оба имена.

41 Подаци за 1936. годину.

42 Подаци за 1927. годину.

или, како је то госпођа Ризиница изјавила, „да у последње време Трпеза не иде у напред, него јој се чини да све више заилазимо у дуг...“.⁴³ Стога је предложила да се седнице одржавају крајем сваког месеца, да се рачуни прочитају и што пре плате како у наредни период не би ушли са дуговима. Чланови Главног одбора су настојали да се цене услуга у Трпези не повећавају јер то никоме није одговарало, а најмање ђацима због којих је Трпеза и основана. Један од уобичајених и омиљених начина за прикупљање средстава био је приређивање концерата: на Калемегдану, у Градској касини, дворани Велике школе и на другим познатим и радо посећиваним местима у граду. Пошто је Академско певачко друштво „Обилић“ 1910. године изразило жељу да приреди концерт у корист Трпезе, на седници одбора одлучено је да се одржи у Смутековцу, на Спасовдан, у мају те године.⁴⁴ Ради прикупљања средстава, Женско друштво је и у наредном периоду организовало забаве и концерте. Највише се ангажовао Одбор госпођица, основан 1. новембра 1928. године. Осим што су прикупљале новчана средства на забавама, оне су издржавале једног ђака који се хранио у Трпези.⁴⁵ Професор Милан Јовановић Батут је на Универзитету 1929. године одржао предавање, чиме је материјално и морално помогао

Трпези. Због заслуга током две деценије, сврстан је у добротворе. Исте године, Друштво уметника ђака Геодетске школе приредило је неколико матинеа. Фебруара 1936. године Одбор госпођица је организовао и матине-соаре код „Српског краља“, са богатом лутријом, и то захваљујући ангажовању чланица управе.⁴⁶ Поводом обележавања 40 година постојања Ђачке трпезе одржано је неколико манифестација. На Коларчевом народном универзитету, 8. марта 1939. године приређено је вече „које је успело морално и материјално.“ Отворио га је Нико Бартуловић књижевним говором *О жени*, а учествовали су прваци балета Јања Васиљева и Жуковски, члан Београдске опере Дивна Радић, Хор Државне стручне женске занатске школе Београдског женског друштва, Хавајски квартет Београдске радио-станице и група Маге Магазиновић. Прикупљено је 3165,70 динара, од чега је 1500 одвојено за исхрану ученица домаћичког течаја. На Коларчевом универзитету приређено је и свечано вече, на коме је пригодно предавање одржала Исидора Секулић; програм је настављен концертним наступом пијанисткиње Луци Фарколи и Златка Тополског, а учествовали су и чланови Београдске опере, драме и балета Народnog позоришта. Чист приход је износио 2737,75 динара.⁴⁷

43 Извештај са VII редовне седнице Главног одбора Ђачке трпезе, одржане 20. августа 1903. године.

44 Смутековац, део према Топчидерском брду, средином XIX века познато излетиште, названо по Чеху Смутеку, који је ту подигао први парни млин.

45 Податак за 1937. годину.

46 *Домаћица* 1, 1937, 11.

47 *Домаћица* 2, 1940, 8.

Нажалост, некадашњи ученици који су се хранили у Трпези касније су ретко давали прилоге. У извештају о раду за 1930. помиње се прилог Блажа Рададовића, а 1936. пажња је повећена бившем питомцу Радомиру Зековићу, некадашњем ученику средње техничке школе. Он је завршио за геометра и када се запослио као чиновник секције за грађење пруга, од прве плате у износу од 800 динара издвојио је 100 динара у знак захвалности. И не само то; обећао је да ће толико новца слати сваког месеца „да бар један сиромашан ученик има осигуран ручак.“ Чак је утицао на свог колегу, који је такође давао прилоге иако није био питомац, па је тако постао добротвор Трпезе.⁴⁸

Поводом 50 година постојања Београдског женског друштва штампан је *Извештај о раду* који је, између осталог, обухватио и Ћачку трпезу од њеног оснивања. Објављена су имена свих који су помагали овој установи, и то 213 добротвора и 46 утемељивача. Међу добротворима су и: Ђура (Ђорђе) Вајферт, Нићифор Дучић, Спира Калик, Никола Крсмановић, Линка Крсмановић, Настас Јовановић, Јован Ристић, Димитрије Нешић, Филип Христић, Ђорђе Одавић, Мила Николић, Милан Кујунџић, Милутин Гођевац. Касније су у добротво-

ре сврстани Влада Теокаровић и Михаило Бајлони, а неке госпође сакупиле су прилоге како би уписале и Софију Ивановић, некадашњу чланицу управе Друштва (1930).

* * *

Оснивање установе чији је циљ био окупљање омладине, и то не само због добијања хране већ и да би то место доживела као сопствени родитељски дом, да би се и примером поучила пристојном понашању, крајем XIX века било је веома значајно за Београд, односно за престоницу, у којој су се школовали млади из свих крајева Краљевине. Идеја о њеном оснивању није потекла од званичних просветних власти, већ је једно женско друштво препознало ову потребу и започело трагање за што бржим решењем. Чланице Београдског женског друштва своју упорност и истрајност нису испољиле само у покретању и започињању већ и у истрајавању, и то у периоду дугом четири деценије. Други светски рат прекинуо је рад Друштва, које више није обновљено, али генерације Београђана и оних који су се школовали у Београду памте установу која званично није била образовна, али је чинила важан део школског живота у престоници.

⁴⁸ *Домаћица* 4, 1937, 30.

Ljiljana Stankov*

PUPILS' MESS HALL OF THE BELGRADE WOMEN'S SOCIETY (1899–1941)

Summary

The founding of the Belgrade Women's Society in Belgrade in 1875 was initiated by Katarina Milovuk, mistress of the Girls' High School, with the purpose of educating women and pursuing charity work. The Society established the Workers' School (1879), started the first magazine for women, *Domaćica* or Housekeeper (1879), set up the Market for Products of Women's Crafts (1882), the Pupils' Mess Hall (1899), the Shelter for Poor Elderly Women (1900), the Lodgings for the girls attending the Trading School (1926). It had its Workshop and organized courses of instruction in sewing. The idea of a soup-kitchen arose in 1897, but the need for such an establishment for destitute pupils proved to be greater and in 1899 the first Pupils' Mess Hall was opened. At first its users were the pupils of Belgrade's high schools, of the Trading Academy and the Painters' School, but the following year students of the Great School joined in. The poor pupils were provided free meals and in return they helped the functioning of the Mess Hall in any way needed. The Mess Hall was administered by a committee that comprised members of the Society and the overseeing professors appointed by the Minister of Education. The menu and food quality were controlled by Belgrade's physicians.

With the increasing number of users, the rented premises in *Gospodska* (modern-day *Brankova*) Street became inadequate. In 1911 the Mess Hall moved to a house in *Dobračina* Street and in 1927 to the new building of the Women's Society in *Brankova* Street. Apart from the pupils who could afford to pay for their meals, the Mess Hall was funded by the Women's Society, the Ministry of Education, the Municipality of Belgrade, the Society's patrons—members of the royal family, as well as by many benefactors, and concerts and other cultural events were organized to raise the necessary funds.

The Committee sought to create a pleasant ambiance for the users, as the majority of them were pupils who were far away from their homes and parents. Therefore, it organized communal celebrations of the patron's day feast (*slava*), of great Christian festivals, New Year's Day etc. The Mess Hall provided meals for several hundred young

---

* Ljiljana Stankov MA, pedagogue, Educational Museum, Belgrade

people, for the pupils making a school outing to the capital, for the teachers from the interior of the country attending courses in Belgrade. Among many contributors who supported the Mess Hall during the forty years of its functioning were some prominent figures of Serbia's past.